

Т. М. Кучер
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
Криворізького економічного інституту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

УДК 347.9 (477)

ЗМІСТ ДОКАЗІВ ТА ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

На підставі теоретичних узагальнень та практичних положень у розглядаються питання застосування доказів та засобів доказування і їх значення для вирішення конкретної справи. Особлива увага приділяється сприйняттю цих правових інститутів в фізіологічному та психологічному аспекті учасниками судового процесу.

Ключові слова: докази, засоби доказування, інформація, особа, юридичний факт.

Відповідно до ст. 1 ЦПК України, завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, виконання яких прямо пов'язане із встановленням судом у справі об'єктивної істини, яка може бути досягнута тільки за умови підтвердження особами, які беруть участь у справі, своїх вимог чи заперечень шляхом надання визначеного ЦПК комплексу фактичних даних (доказів, засобів доказування), які повинні відповідати обставинам саме цієї справи і бути правомірними (належність і допустимість доказів), та здійснення ними активної діяльності щодо доведення перед судом їх пріоритету над доказами, наданими іншою стороною.

Питання доказового права у своїх працях висвітлювали такі вчені-процесуалісти, як С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Т. В. Цюра, Р. В. Тертишніков, М. Й. Штефан. Однак, незважаючи на спільність поглядів науковців щодо необхідності дослідження такої правової категорії, в теорії цивільного процесуального права виникає багато дискусій щодо його внутрішнього наповнення, специфічних ознак, що зумовлює потребу подальшого наукового дослідження. Як не вирішену частину загальної проблеми можна визначити неврегульованість питання щодо юридичного змісту доказів та доказування, їх внутрішні складові.

Мета дослідження полягає у проведенні системного аналізу змісту доказів та доказування, формулювання теоретичних положень та практичних висновків, спрямованих на ефективне забезпечення їх застосування при розгляді справ у порядку цивільного судочинства України.

Ст. 57 ЦПК України встановлено, що доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Серед учених немає єдиної думки щодо сутнісного навантаження поняття "фактичні дані". Одні отожднюють його з поняттям "відомості про факти", деякі наділяють властивостями інформації [1, с. 64]. Але зрозуміло, що порівняння термінів не веде до досконалого практичного застосування. Важливим для дійсного пізнання суті доказів є їх розгляд невід'ємно від основного призначення — встановлення дійсних обставин, підтвердження чи відсутності певних вимог чи заперечень. Лексичне тлумачення цього

терміна розкривається як відомості, необхідні для якогось висновку або властивості, можливості, якості як умови чи підстави для чогось. Загальною ж ознакою цих даних є спрямування до певного результату, розкриття за їх допомогою суті речей, явищ, подій, обставин тощо. Наслідком таких дій є формування або вплив на відносини. Відповідно до теорії права властивостями виникнення, зміни чи припинення правовідносин, передбачених у нормах права, і які є конкретними життєвими ситуаціями, наділені юридичні факти. Такі факти можуть виступати у двох формах: подіях чи діях, де перші виникають незалежно від волі людей, другі — безпосередньо з волі чи волевиявлення суб'єктів [2, с. 318].

У правовій системі Франції визначення поняття доказів не існує, проте доктрина під доказами визначає відомості про факти, які поділяються на юридичні факти та юридичні акти. Під першими розуміються події, матеріальні факти, які не можна зафіксувати в установлених законом формах, другими — дії, акти волі, волевиявлення правовідносин [3, с. 128].

Іншими словами, докази за ступенем ваги у наявності та розвитку правовідносин можна визнати юридичними фактами. Доцільним за такого висновку буде навести визначення С. Я. Фурси та Т. В. Цюри щодо терміна “доказ у цивільному процесі України”, яким є окремий елемент засобу доказування, що містить інформацію про обставину справи, з існуванням якої особа пов’язує виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов’язків [4, с. 20]. Тобто доказ та юридичний факт співвідносяться як об’єкт і мета.

Для підтвердження юридично значимих для суб’єкта доказування обставин мало про них знати чи здогадуватися (саме такі міркування і є доказом), слід довести їх існування у встановленій законом формі (засобах доказування). Відповідно до ч. 2 ст. 57 ЦПК України вони встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозапису. Характер засобів доказування також є різним, оскільки одні являють собою речі матеріального світу (речові докази, звуко-, відеозапис), інші — результати певної діяльності (письмові докази) та свідомість конкретної людини (пояснення сторін, їх представників, показання свідків).

Щодо перших двох видів можна з великою ймовірністю говорити про можливість встановлення їх автентичності (за допомогою огляду, експертизи, співставлення з однорідними об’єктами тощо), останній же навіть при допущенні думки про використання сучасних методів фіксації розумової діяльності людини (так званого детектора брехні) не може вважатися істинним, адже надається володільцем через призму власного сприйняття такої інформації, розмірковувань, аналізу, внутрішнього оброблення відомих обставин. Для визнання даних, отриманих на підставі показань свідків, доказом слід чітко відмежовувати розповідь про реальні відомості, що були побачені, почуті, тобто отримані в результаті сприйняття їх органами почуттів (зору, слуху, нюху, смаку), від викладу обставин через свідомість людини.

У психологічному трактуванні свідомість — це сформована в процесі суспільного життя найвища форма психічного відображення дійсності у вигляді узагальненої й суб’єктивної моделі навколишнього світу у формі словесних понять чи чуттєвих образів. Застосування останнього чинника в процесі подання певних обставин унеможливорює визнання їх доказами в юридичному значенні, оскільки їх реальність та відповідність дійсності є спотвореною особистісним усвідомленням її володільця такої інформації, інтелектуальними властивостями.

Отже, основним завданням у процесі доказування тих чи інших обставин є вірогідність повідомлення відомих особі обставин, а не викладення власного їх сприйняття через застосування пізнавальних якостей індивіда: відчуття, сприйняття, пам’ять, уявлення, мислення, уява.

На практиці застосування таких тонких матерій є дуже складним процесом, які не можна довести без участі спеціаліста (психолога, психотерапевта тощо) та залучення спеціальних технічних приладів для вимірювання показників внутрішнього стану організму людини (наприклад, пристрої для інтерпретації сигналів мозку).

Від точного визначення та належного застосування доказів при вирішенні конкретної справи прямо залежить результативність ухвалення судового рішення, однією із складових якого і є обґрунтованість. У цивільному процесі такий термін означає ухвалення рішення на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні (ч. 3 ст. 213 ЦПК України). При цьому в мотивувальній частині рішення, згідно зі ст. 215 ЦПК України обов'язково вказуються мотиви, з яких суд вважає встановленою наявність або відсутність фактів, якими обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, бере до уваги або відхиляє докази.

Більше того, проведення зазначених дій щодо ухвалення судового рішення можливе лише після оцінки доказів. Із змісту ст. 212 ЦПК України виходить, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів, їх належність, допустимість, достовірність кожного окремо, а також достатність і взаємний зв'язок у їх сукупності. Саме за результатами такої оцінки суд може навести мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті. Саме тому позиція кожної заінтересованої особи повинна полягати не тільки в якісному збиранні доказів та поданні їх до суду, а й доведенні їх переконливості, правильності, переваги над доказами протиліжної сторони чи інших учасників процесу.

Слід зазначити, що в самому розкритті терміна “докази” міститься словосполучення “фактичні дані”, зміст прикметника “фактичний” буквально означає “відповідність істині, явищам чи речам, які існували, відомі чи знані”. Такі факти повинні подаватися суду в чистому вигляді, без будь-яких узагальнень, перетворень чи змін, така вірогідність і буде показником ефективної процедури цивільного судочинства. Проте у визначенні доказів у трактуванні ст. 57 ЦПК України йде пряме відсилання до оцінки доказів, оскільки передбачено, що саме на підставі цих даних суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують свої вимоги чи заперечення, хоча метою звернення до суду чи участі в ньому є захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Не можна не брати до уваги той аспект, що особи, які беруть участь у справі, здійснюють збирання та подання доказів до суду не для їх подальшої оцінки судом, а для доведення правомірності своєї позиції. До того ж в сучасних умовах проведення судового процесу на засадах змагальності основний пріоритет по впровадженню доказів у процес здійснюють саме особи, які беруть участь у справі, а не суд, який у свою чергу тільки надає допомогу в їх отриманні, коли у сторін виникнуть труднощі. Тому при формулюванні змісту доказів треба враховувати першочергово необхідність їх подання сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, мотивацію цих дій, підкреслення такої необхідності заради досягнення процесуальних цілей — ухвалення рішення суду на їх користь.

Аналіз наведеного дає підстави запропонувати викласти поняття доказів у такій редакції: “Доказами є надані особами, які беруть участь у справі, будь-які фактичні дані, на підставі яких можна довести наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення цих осіб та інших обставин справи, які мають значення для її вирішення і будуть достатніми для здійснення їх оцінки судом та підставою для ухвалення обґрунтованого судового рішення”.

Від доказів у цивільному судочинстві залежить задоволення вимог чи заперечень осіб, які беруть участь у справі, мета їх звернення — отримання судового захисту.

Проте не кожен доказ може підтверджувати істотні обставини, на які посилаються сторони при зверненні до суду за захистом та в процесі розгляду справи по суті, як на підставу обґрунтованості своїх вимог. Для того, щоб суд прийняв такі докази, вони повинні бути належними, тобто мати значення для вирішення і розгляду справи по суті і містити інформацію щодо предмета доказування, а також допустимими ? отримані у встановленому законом порядку. Обов'язковість подання доказів та здійснення процесу доказування відображається в принципі змагальності, закріпленому ЦПК України, який є одним із необхідних елементів для здійснення ефективного судового захисту.

Докази та доказування фігурують протягом здійснення цивільного судочинства як виступаючи окремим інститутом (глава V ЦПК України), так і пронизуючи його правові

положення та категорії: принципи (змагальність, диспозитивність), інститути (складова змісту позовної заяви). Однак доказ сам по собі, об'єктивно існуючи в пасивному стані, ще не набуває того суттєвого значення для досягнення юридично значимого результату. Для цього важлива активна участь всіх учасників процесу як осіб, що беруть участь у справі — сторін, третіх осіб, їх представників, так і інших учасників процесу (свідків, експертів, спеціалістів тощо), головною метою участі яких є допомога у встановленні фактичних обставин справи і відповідно позицій тієї чи іншої сторони.

Дійсно, право на судовий захист і докази існують паралельно один щодо одного, доки не виникне факт або усвідомленість порушення, невизнання чи оспорення прав, свобод, інтересів, саме в цей момент вони стають залежними одне від одного, адже підтвердженням прав (обставин) є докази. Хоча момент залучення доказів у справу і здійснення процесу доказування в цивільному процесі відрізняються між собою. Доказ фігурує ще в позовній заяві, а процес доказування зі стадії підготовки справи до судового розгляду як в разі проведення попереднього судового засідання, так і у випадку визнання цієї складової процесу необов'язковою. Одразу звернемо увагу, що в певних випадках у стадіях, на відміну від доказів, процес доказування може не виникнути взагалі, наприклад, в разі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, укладення мирової угоди.

С. Я. Фурса та Т. В. Цюра [4, с. 20] виокремлюють у процесі доказування такі стадії:

- 1) формування предмета доказування;
- 2) збирання доказів;
- 3) процедура їх подання;
- 4) аналіз доказів на предмет їх належності, допустимості як доказу у конкретній справі, достатності доказів у сукупності для доведення певної обставини; значимості як доказу у конкретній справі та переваги над доказами іншої сторони.

Така класифікація влучно відображає стадії процесу доказування щодо дії в просторі, натомість, якщо брати до уваги звернення до суду та його форми в процесі провадження, залишаються поза увагою такі важливі етапи, як зазначення доказів (без цього етапу не виникне реального здійснення прав — порушення провадження у справі), повідомлення про докази, їх обґрунтування.

Така класифікація влучно відображає стадії процесу доказування щодо дії в просторі, натомість, якщо брати до уваги звернення до суду та його форми в процесі провадження, залишаються поза увагою такі важливі етапи, як зазначення доказів (без цього етапу не виникне реального здійснення прав — порушення провадження у справі), повідомлення про докази, їх обґрунтування.

Докази та доказування є основними складовими принципів змагальності (ст. 10 ЦПК України), диспозитивності (ст. 11 ЦПК України), судового рішення (ст.ст. 212, 215 ЦПК України) тощо, які в свою чергу є “фундаментом” досягнення основних завдань цивільного судочинства. Входячи у зміст цього права, такі елементи повинні доповнювати один одного, взаємозумовлювати та підтверджувати один одного і виступати його невід’ємним елементом. При цьому права щодо подання доказів (ч. 2 ст. 10 ЦПК України) кореспондуються з таким же обов’язком (ч. 1 ст. 131 ЦПК України) та доказуванням і доведенням цих обставин перед судом (ч. 3 ст. 10 ЦПК України). Єдиним випадком звільнення сторін від обов’язку доказування є підстави, передбачені ст. 61 ЦПК України (обставини, визнані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі; обставини, визнані судом загальновідомими, тобто обставини, які відомі широкому колу осіб, у тому числі й суду: війни, терористичні акти, паводки, пожежі, землетруси, які виникли на певній території і відомі певному колу осіб, тощо). За ЦПК України у цивільному процесі коло дій судді звужене до оцінки доказової бази, представленої обома сторонами. Суд у цивільному процесі не повинен ані витребувати, ані шукати докази, у збирання доказів він не втручається, може лише надати свою допомогу в їх отриманні, в разі утруднення в їх поданні — забезпечити. Забезпечення доказів є гарантією їх дослідження, оцінки.

На підставі викладеного можна зробити наступні висновки: основним завданням у процесі доказування тих чи інших обставин є вірогідність повідомлення відомих особі обставин, а не викладення власного їх сприйняття через застосування пізнавальних якостей індивіда: відчуття, сприйняття, пам’ять, уявлення, мислення, уява. На практиці застосування таких тонких матерій є дуже складним процесом, які не можна довести без участі спеціаліста (психолога, психотерапевта тощо), та залучення спеціальних технічних

приладів для вимірювання показників внутрішнього стану організму людини (наприклад, пристрої для інтерпретації сигналів мозку). Від точного визначення та належного застосування доказів при вирішенні конкретної справи прямо залежить результативність ухвалення судового рішення, однією із складових якого і є обґрунтованість.

При формулюванні змісту доказів вважаємо за необхідне першочергово враховувати їх подання сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, мотивацію цих дій, підкреслення такої необхідності заради досягнення процесуальних цілей — ухвалення рішення суду на їх користь. Аналіз наведеного дає підстави запропонувати викласти поняття доказів у такій редакції: “Доказами є надані особами, які беруть участь у справі, будь-які фактичні дані, на підставі яких можна довести наявність або відсутності обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення цих осіб та інших обставин справи, які мають значення для її вирішення і будуть достатніми для здійснення їх оцінки судом та підставою для ухвалення обґрунтованого судового рішення”.

Момент залучення доказів у справу і здійснення процесу доказування в цивільному процесі відрізняються між собою. Доказ фігурує ще в позовній заяві, а процес доказування зі стадії підготовки справи до судового розгляду як в разі проведення попереднього судового засідання, так і у випадку визнання цієї складової процесу неонов’язковою. Крім того, при класифікації стадій процесу доказування особливу увагу слід звернути на процес звернення до суду та його форми в процесі провадження, де містяться такі важливі етапи, як зазначення доказів (без цього етапу не виникне реального здійснення прав — порушення провадження у справі), повідомлення про докази, їх обґрунтування.

Здобуті наукові результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях доказів та доказування як самостійних правових інститутів не тільки в рамках цивільного процесуального права, а й в інших правових галузях з метою їх більш ефективного усвідомлення та застосування в практичній діяльності.

Список використаних джерел

1. Штефан, М. Й. Цивільний процес [Текст] : [підручн. для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти] / М. Й. Штефан. — К. : Ін Юре, 2001. — 696 с.
2. Хропанюк, В. Н. Теория государства и права [Текст] / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекозова. — М. : Интерстиль, 2000. — 377 с.
3. Новый Гражданский процессуальный кодекс Франции [Текст] / [пер. с франц. В. Захватаева] / предисловие: А. Довгерт, В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. — К. : Истина, 2004. — 544 с.
4. Фурса, С. Я. Докази і доказування у цивільному процесі [Текст] : [наук.-практ. посібн.] / С. Я. Фурса, Т. В. Цюра. — К. : Видавець Фурса С. Я. ; КНТ, 2005. — 256 с. (Серія “Процесуальні науки”)

*Рекомендовано до друку кафедрою правознавства
Криворізького економічного інституту*

*Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
(протокол № 5 від 25 березня 2011 року)*

Надійшла до редакції 02.04.2011

Кучер Т. Н. Суть доказательств и доказывания при рассмотрении дел в порядке гражданского судопроизводства Украины

На основе теоретических обобщений и практических положений рассматриваются вопросы применения доказательств, средств доказывания и их значение для разрешения конкретного дела. Особенное внимание уделяется восприятию этих правовых институтов в физиологическом и психологическом аспектах участниками судебного процесса.

Kucher, T. M. Contents of Evidence and Proof While Considering Cases in Civil Proceedings in Ukraine

The article, on the basis of theoretical generalizations and case studies, examines the use of evidence and proof and their significance for resolving the case. Particular attention is paid to the perception of these legal institutions in physiological and psychological aspects by the trial participants.

Key words: *evidence, means of proving, information, a person, a legal fact.*